

Musiikillinen kolmas tila – musiikkikorkeakoulun opettajat ja opiskelijat rakentamassa yhteistyötä turvapaikanhakijoiden kanssa

Katja Thomson

Valmisteilla oleva väitöskirjatutkimukseni käsittelee World In Motion -nimistä musiikkiyhteisöä, jonka rakentajina ja toteuttajina ovat turvapaikanhakijat, maahanmuuttajataustaiset musikit sekä suomalaisen musiikkikorkeakoulun opettajat ja opiskelijat. Tutkimuksessani selvitän, mitkä seikat edesauttavat tai estävät 'kolmannen tilan' (Soja 1996) rakentumista musiikillisena kohtaamispaikkana sekä konkreettisen toiminnan että mielikuvien tasolla. World In Motion toteutetaan yhteyprojektina, jonka keskeinen tavoite on musiikillisen kolmannen tilan luominen sellaisin taiteellisin ja pedagogisin menetelmin, jotka mahdollistavat eri kulttuuri- ja koulutustaustoista tulevien musikoitten ja musiikin harrastajien luovan yhteistyön. Vuonna 2016 alkanut projekti sai alkusysäyksensä Euroopan pakolaistilanteeseen liittyvistä toimenpiteistä sekä niitä seuranneista reaktioista ja keskustelusta Suomessa ja kansainvälisesti (Vision Europe 2016). Yhtyeen taiteellinen työskentely pohjautuu vastavuoroiseen oppimiseen, yhdessä säveltämiseen ja sovittamiseen sekä improvisaatioon. Alun alkaen turvapaikanhakijoille ja musiikkikorkeakoulun opiskelijoille suunnattu yhtye sai pian jäseniä myös muista maahanmuuttajataustaisista musikoista.

Tutkimus kuuluu ArtsEqual-hankkeen tutkimusryhmään *Socially Responsible Arts Institutions and Artists*, joka tutkii taideinstituutioiden ja taiteilijoiden yhteiskunnallista vastuullisuutta. Suomeen tulevat turvapaikanhakijat ovat monien palveluiden, yhteisöjen ja mahdollisuuksien ulkopuolella. Turvapaikkaa hakevien musikoitten ja musiikin harrastajien voi olla vaikeaa päästä hyödyntämään omaa musiikillista osaamistaan (Roiha 2016) ja toteuttamaan 'taiteellista minäänsä' uudessa ympäristössä. Jos taidetta lähestytään kaikille tarjolla olevana yhteiskunnallisena peruspalveluna (ArtsEqual), seuraa monitahoisia kysymyksiä siitä millaisille palveluille on tarvetta sekä miten ja kuka on määrittelemässä taiteellista toimintaa, jota yksilöille ja ryhmille tarjotaan tai mahdollistetaan. Vaikeiden kysymysten ja konfliktien kohtaaminen kuuluu kiinteästi yhteiskunnallisiin muutoksiin, ja maahanmuutto on yksi suurista muutoksista aiheuttavista tekijöistä (Scheffer 2011). Pluralistisessa yhteiskunnassa tarvitaan kohtaamispaikkoja ja työtapoja, jotka ennen kaikkea edistävät yhteisymmärrystä sekä ilmaisun vapautta ja myös siihen liittyvää vastuuta.

Tutkijan roolin lisäksi toimin World In Motion -yhtyeen taiteellisena johtajana ja muusikkona. Osa tutkimuksesta tarkastelee omaa praktiikkaani ja am-

matillista oppimistani musiikkiyhteisössä. Tutkimukseni on kriittisen etnografian metodologiaan (Dutta 2016) pohjautuva tapaustutkimus, jonka aineisto kerättiin puolentoista vuoden aikana (2016–2017). Tutkimusaineisto sisältää oman havainnointini lisäksi yhteistyössä syntyynyttä musiikkia ja kahdentoista yhtyeen toimintaan osallistuneen henkilön yksilöhaastattelut. Tutkimuksen aineistonkeruun aikana yhtye kokoontui viikoittain Helsingissä kulttuurikeskus Caisassa, jonka Olohuoneeksi nimetty tila toimi yhtyeen kohtaamis- ja työskentelypaikana. Yhtyeellä oli Caisan työpajojen lisäksi useita intensiiviprojekteja ja esiintymisiä Sibelius-Akatemiassa, kulttuurikeskuksissa ja vastaanottokeskuksissa.

Musiikin ja musiikkikasvatuksen yhdenvertaisuuden näkökulmasta tutkimuksessani ovat läsnä etenkin kaksi teemaa:

1. Musiikkikorkeakoulu luomassa 'kolmatta tilaa' yhdenvertaisuuden edistämiseksi.
2. Monikulttuurisuuden (*multiculturalism*) ja interkulttuurisuuden eli kulttuurienvälisyyden (*interculturalism*) erilaiset näkökulmat ja niihin pohjautuvien ajattelutapojen vaikutus yhdenvertaisuuteen musiikkikasvatuksessa.

Turvapaikanhakijat taiteen tekijöinä vai taiteen kohteena

Socially Responsible Arts Institutions and Artists -tutkimusryhmän keskeisenä ajatuksena on, että taide mahdollistaa erilaisista taustoista tulevien ryhmien kohtaamisen. Tämä oli lähtökohdana myös World In Motion -yhtyettä perustettaessa – kaikille avoin yhtye, jonka toiminta perustuu vastavuoroisuuteen, yhdessä oppimiseen ja luovaan musiikin tekemiseen. Tarve tähän toimintaan sekä sen tutkimiseen perustuu seuraaville lähtökohdille:

1. Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskuksilla ei ole resursseja tai osaamista tarjota taiteellista toimintaa sitä kaipaaville.
2. Turvapaikanhakijoiden ja vastaanottokeskusten voi olla vaikea löytää ja luoda kontakteja paikallisten muusikoiden ja taidelaitosten kanssa.
3. Musiikin avulla on mahdollista kohdata ihmiset yksilöinä, toimia ryhmänä ja kommunikoida myös ilman yhteistä kieltä.
4. Taidekorkeakouluilla on tahtoa näkyä ja vaikuttaa muuttuvassa, pluralistisessa yhteiskunnassa, ja siihen tarvitaan tutkimukseen perustuvia, refleksiivisiä taiteellisia ja pedagogisia menetelmiä.
5. Taidekorkeakouluopettajat ja -opiskelijat ovat kiinnostuneita oppimaan eri kulttuureista tulevilta muusikoilta ja laajentamaan omaa taiteellispedagogista osaamistaan kohti taiteelliseen toimintaan pohjautuvaa yhteiskunnallista vaikuttamista. Toteutuakseen tämä vaatii tiloja ja yhteisöjä, joissa menetelmiä voidaan kehittää ja tutkia.

Taiteilijat ja taidepedagogit ovat toimineet aktiivisesti turvapaikanhakijoiden kanssa yhteistyössä Suomessa ja kansainvälisesti. Taiteella on esimerkiksi haluttu tuoda esille epäkohtia ja ihmisoikeuskysymyksiä (Karttunen et al. 2017) sekä edistää solidaarisuutta, integraatiota ja yhteisymmärrystä. Hyvinvoinnin lisääminen niin aikuisten kuin alaikäisten turvapaikanhakijoiden keskuudessa on usein yksi taiteellisen toiminnan keskeisiä päämääriä. Osa tutkimuksista keskittyy nimenomaan musiikkiin ja musiikkikasvatukseen (Marsh 2017; Quadros ja Vu 2017; Crawford 2016; Lenette ja Sunderland 2014; Broeske-Danielsen 2013).

Taidetta käytetään myös terapeuttisessa tarkoituksessa, sekä välineenä muiden taitojen hankkimisessa, kuten vaikkapa kielen opetuksessa (Reekmans et al. 2016). Osa taideprojekteista pyrkii mahdollistamaan turvapaikkaa hakevien ja kansainvälistä suojelua tarvitsevien taiteen ammattilaisten työllistymisen tai sulautumisen osaksi paikallisia ja kansainvälisiä taidelaitoksia ja -verkostoja (Karttunen et al. 2017). Näille projekteille on yhteistä se, että niissä tunnustetaan taiteen mahdollisuudet luoda yhteyksiä, merkityksiä ja osallisuutta ilman sujuvaa kielitaitoa vaativaa kommunikointia. Taiteellinen yhteistyö voi käynnistyä ilman turvapaikanhakijan ammatillisen pätevyyden arviointia viranomaisten toimesta. Taiteen ei myöskään tarvitse olla luksusta, jonka äärelle päästään, kun asumisen ja elämisen peruspilarit on saatu järjestykseen ja muut tarpeet tyydytetty. Taiteellinen toiminta, taiteen vastaanottaminen ja taiteen kautta vuorovaikutuksessa oleminen nähdään kiinteänä osana ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia ja olemista sosiaalisena olentona.

Taiteen ja musiikin täsmällisiä vaikutuksia turvapaikanhakijoiden osallisuuden ja hyvinvointiin on haasteellista erottaa muista ympäristötekijöistä. On huomattu, että esimerkiksi konfliktialueille kohdistettujen musiikkiprojektien merkitystä yhteisymmärryksen löytämisessä on liioiteltu, tai tieto on saatettu kerätä projektin järjestäjiltä perehtymättä kunnolla osallistujien kokemuksiin (Bergh ja Sloboda 2010). Taiteilijoiden toimintaan ja tarkoituksiperiin liittyvät eettiset kysymykset onkin tarpeellista nostaa vahvemmin esiin tutkimuksissa, jotka koskevat taitelijoiden työskentelyä turvapaikanhakijoiden kanssa (Blomfield ja Lenette 2018). Myös oma tutkimukseni painiskelee sekä sisällöllisten että metodologisten eettisten kysymyksien tiheikössä.

Musiikillinen 'kolmas tila'

Maahanmuuttajista ja etenkin turvapaikanhakijoista puhuttaessa kohtaamisen käsite on toistuvasti esillä. Kohtaamisen puute voi johtua asenteista ja välinpitämättömyydestä, mutta myös luontevien kohtaamispaikkojen ja vuorovaikutusta tukevan toiminnan vähäisyydestä (Roiha 2016). Tarkastelen World In Motion -yhityksen toimintaa "kolmantena tilana" (Soja 1996), joka pyrkii edesauttamaan erilaisten kohtaamisten syntymistä, ja myös luomaan uusia näkökulmia kohtaamisen tarkoitukseen ja sisältöön. Sojan (1996) kolmannen tilan käsite tarjoaa

vaihtoehdon kaksijakoiselle ajatukselle tilasta. Kolmannen tilan voi ymmärtää sosiaalisena, elettyinä tilana, jolle määritelmälliset vaihtoehdot *todellinen* (ensimmäinen tila) tai *kuvitteellinen* (toinen tila) ovat riittämättömiä. Kolmas tila on moniulotteisempi kuin edellä mainitun kahden yhdistelmä tai välimuoto – ne muodostavat kolmannen tilan yhdessä ja erillisinä (Soja 1996).

World In Motion -yhtyeen muodostamassa kolmannessa tilassa todellista tilaa edustaa opettajien ja opiskelijoiden ja turvapaikanhakijoiden yhteinen kohtaamispaikka, johon heillä kaikilla on oikeus ja mahdollisuus mennä ja jossa he voivat omaehtoisesti toimia. Kuvitteellinen tila taas symbolisoi näkymistä, olemassaoloa, yhteisöön kuulumista ja valinnanvapautta. Nämä ulottuvuudet ovat läsnä kolmannen tilan työtavoissa, jotka ovat avoimia muutokselle ja osallistujien erilaisille näkemyksille. Työtapojen tulisi olla sellaisia, että kaikkien osallistuminen on mahdollista kielitaidosta ja koulutus- tai kulttuuritaustasta riippumatta. Tällaiset työtavat mukautuvat kyseessä olevan ryhmän ja sen yksilöiden ainutlaatuisuuteen, ja mahdollistavat myös uusien työtapojen syntyminen vuorovaikutuksen tuloksena. Yhdenvertaisuus toteutuu siis taiteellisessa kohtaamispaikassa osallistumisen mahdollisuuden lisäksi siinä, että osallistujat omalla toiminnallaan jatkuvasti muokkaavat yhteistä kolmatta tilaa ja sen pyrkimyksiä.

Yhdenvertaisuus ja yhteenkuuluvuus toiminnan lähtökohtana

Oleennaista World In Motion -yhtyeen taiteellisessa toiminnassa on, että sen tavoitteet ja työskentelyn ominaispiirteet koskevat sekä musiikkikorkeakoulun opettajia, opiskelijoita että turvapaikanhakijoita. Toisin sanoen kaikilla osallistujilla on mahdollisuus vaikuttaa taiteellisiin ratkaisuihin ja vuorovaikutussuhteisiin kysymyksiin. 'Kulttuurinen ketteryys' (Kertz-Welzel 2018) tarkoittaa yksilön kykyä tunnistaa interkulttuurisen yhteistyön haasteet, tiedostaa kulttuuristen stereotyyppien vaikutuksen. Tällöin ei idealisoida mitään tapaa olla tai toimia. World In Motion -yhtyeessä yhteistyön tekijöiden kulttuurisen ketteryyden ajattellaan syntyvän ja pysyvän yllä siten, että heidän näkemyksensä ja ideansa vaikuttavat taiteellisen toiminnan työtappoihin, kuten ohjelmiston valintaan ja yhteistyö- ja opetusmenetelmiin, sekä taiteellisiin tavoitteisiin ja lopputulokseen. Tämä taas rakentaa yhteenkuuluvaisuuden tunnetta. Yksilön identiteetin ja kollektiivisen identiteetin rakentuminen on vastavuoroista. Osallistujien yksilöidentiteetit ja ryhmän kollektiivinen identiteetti rakentuvat vastavuoroisesti: yhtäältä yksilöt tuottavat yhteisiä merkityksiä ja näin ollen rakentavat kollektiivista identiteettiä, toisaalta jokaisen oma identiteetti on jatkuvassa muutostilassa kollektiivisen toiminnan vaikutuksesta (Jenkins 2008).

Vastavuoroisuuden ajattelumallin voi liittää interkulttuurisuuden (*interculturalism*) identiteettikäsitteeseen, joka eroaa monikulttuurisuuden (*multiculturalism*) katsantokannasta (Cantle 2016). Sekä arkisissa keskusteluissa että akateemisessa kirjallisuudessa kulttuuri-käsitettä käytetään usein mutkattomasti yleisluontoisena terminä selittämään käytöstä, tapoja, mielipiteitä ja oikeastaan

mitä tahansa ihmisen toimintaan liittyvää (Dervin ja Keihäs 2013). Vaikka interkulttuurisuus sisältääkin ajatuksen kulttuureista ja kulttuurien välisestä vuorovaikutuksesta, käsitteeseen liitettävät tulkinnat yksilön ja ryhmän identiteeteistä ovat dynaamisia ja moniulotteisia. Erilaisilla kulttuuritaustoilla haluan tässä kuvata sitä, että World In Motion -yhtyeen osallistujat tulevat eri maista ja erilaisista yhteiskuntajärjestelmistä ja koulutustaustoista – he ovat syntyneet ja kasvaneet erilaisissa poliittisissa, uskonnollisissa ja taloudellisissa järjestelmissä. Myös osallistujien saamassa musiikkikasvatuksessa on suuria eroja. Nämä ja useat muut seikat yhdessä ovat vaikuttaneet musikoiden identiteetteihin. Monikulttuurisuudessa erilaisuus nähdään ennen kaikkea etnisyyteen, rotuun tai (etnisen ryhmän) uskontoon pohjautuvana ominaisuutena, kun taas interkulttuurisuuden määritelmä erilaisuudesta on monitahoinen (Cantle 2016). Etnisyys, kansallisuus tai uskonto eivät kerro juurikaan siitä, millainen persoonallisuus tai musiikillinen mielikuvitus ihmisellä on, miten hän työskentelee ryhmän jäsenenä tai millaisia tunteita tietty musiikki hänessä herättää. Interkulttuurisuus ottaa huomioon myös muut identiteettiin vaikuttavat diversiteetit, kuten esimerkiksi sukupuolen, vammaisuuden/vammattomuuden, seksuaalisen suuntautumisen ja iän.

Monikulttuurinen vai interkulttuurinen musiikkikasvatus?

Karlsen ja Westerlund (2015) kyseenalaistavat *maailmanmusiikki*-kasvatuksen, jossa maailman musiikkitraditiot on sisällytetty opetukseen ulkoapäin tarkasteltavina, muuttumattomina traditioina. Vaikka tällä lähestymistavalla onkin toisaalta saavutettu itse traditioiden näkyvyyttä ja osallisuutta musiikkikasvatuksen kentällä, on samalla jätetty huomioimatta kulttuurisen identiteetin alituinen muutos. Lähestymistapa pitää yllä käsitystä eksoottisista ”muista kulttuureista”, joka on voimakkaasti ristiriidassa esimerkiksi nykypäivän koululuokan oppilaiden kokemusmaailman kanssa (Westerlund, Partti ja Karlsen 2017). Toisaalta huoli ainutlaatuisten musiikkikulttuurien katoamisesta globalisaation edetessä nostaa esille toisenlaisia kysymyksiä musiikkikasvatuskentälle.

Interkulttuurinen musiikkikasvatus ottaa huomioon, että sekä yksilön että ryhmän identiteetti on jatkuvassa muutoksessa. Sen lähestymistavat perustuvat avoimuuteen, vuorovaikutukseen ja ristiriitojen olemassaolon hyväksymiseen. Monikulttuurinen musiikkikasvatus korostaa etnisten vähemmistöjen yhtenäisyyttä ja museoi musiikin erilaisten, ylläpidettävien traditioiden saarekkeiksi, joihin valtaväestö tutustuu (Karlsen 2013). Monikulttuurisuuteen liitetään usein hankalien aiheiden välttely yhtäläistämiseen (*assimilation*) syylistymisen pelossa. Interkulttuurisuudessa sen sijaan kannustetaan vaikeiden asioiden kohtaamiseen ja eettisten kysymysten pohtimiseen avoimesti. Uskontoon, perinteisiin ja tapoihin liittyviä musiikillisia kysymyksiä voidaan silloin nostaa esille osana ryhmän kollektiivista identiteettiä muokkaavina asioina. Oppilas nähdään omaa musiikillista identiteettiään ryhmässä rakentavana yksilönä, ei yhden kulttuurin edustajana, jonka polku on ennalta määrätty.

Vastavuoroisuuteen perustuva, kolmannessa tilassa tapahtuva musiikkiyh-teistyö voi myös mahdollistaa elävän tradition säilymisen, vaikka musiikki saakin uusia vaikutteita ja muuttuu vähitellen. Eräälle haastattelemalleni muusikolle yksi merkityksellisimmistä musiikillisista kokemuksista World In Motion -yhtyeessä on ollut prosessi, jossa perinteinen arabiankielinen laulu sai kokeilujen kautta uuden muodon. Tuttu laulu ja perinteinen samai-rytmi olivat läsnä rytmisektion ja jousikvartetin barokkityylillä hengittävien soitujen kanssa vuorovaikutuksessa. Kenties tulevaisuuden interkulttuurinen musiikkikasvatus voisi mahdollistaa vaikkapa sen, että turvapaikanhakijat voisivat pitää yllä omaa musiikkitraditiotaan osana muusikoiden ja musiikkikasvattajien vuorovaikutteista yhteisöä, ja ehkä opettaa tulevia sukupolvia uudessa kotimaassaan.

Lähteet

- Bergh, Arild ja John Sloboda. 2010. "Music and art in conflict transformation: A review". *Music and arts in action* 2 (2): 2–17.
- Blomfield, Isobel ja Caroline Lenette. 2018. "Artistic representations of refugees: What is the role of the artist?" *Journal of Intercultural Studies* 39: 322–338.
- Broeske-Danielsen, Brit Agot. 2013. "Community music activity in a refugee camp – student music teachers' practicum experiences". *Music Education Research* 15 (3): 304–316.
- Cantle, Ted. 2016. "The case for interculturalism, plural identities and cohesion". Teoksessa *Multiculturalism and interculturalism. Debating the dividing lines*, toim. Nasar Meer, Tariq Modood ja Ricard Zapata-Barrero. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Crawford, Renee. 2016. "Creating unity through celebrating diversity: A case study that explores the impact of music education on refugee background students". *International Journal of Music Education* 35 (3): 343–356.
- Dervin, Fred ja Laura Keihäs. 2013. *Johdanto uuteen kulttuurienväliseen viestintään ja kasvatukseen*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Dutta, Urmitapa. 2016. "Ethnographic approaches". Teoksessa *Handbook of methodological approaches to community-based research*, toim. Leonard Jason ja David Glenwick, 69–79. New York: Oxford University Press.
- Jenkins, Richard. 2008. *Social identity*. Third edition. Abingdon: Routledge.
- Karlsen, Sidsel. 2013. "Immigrant students and the "homeland music": Meanings, negotiations and implications". *Research Studies in Music Education* 35 (2): 161–177.
- Karlsen, Sidsel ja Heidi Westerlund. 2015. "Music teachers' repertoire choices and the quest for solidarity: Opening arenas for the art of living with difference". Teoksessa *The Oxford Handbook of Social Justice in Music Education*, toim. Cathy Benedict, Patrick Schmidt, Gary Spruce ja Paul Woodford. Oxford: Oxford University Press.
- Kertz-Welzel, Alexandra. 2018. *Globalizing music education*. Bloomington: Indiana University Press.
- Lenette, Caroline ja Naomi Sunderland. 2014. "Will there be music for us? Mapping the health and well-being potential of participatory music practice with asylum seekers and refugees across contexts of conflict and refuge". *Arts & Health* 8 (1): 32–49.
- Marsh, Kathryn. 2017. "Creating bridges: music, play and well-being in the lives of refugee and immigrant children and young people". *Music Education Research* 19 (1): 60–73.

- Quadros, Andre de ja Kinh T. Vu. 2017. "At home, song, and *fika* – portraits of Swedish choral initiatives amidst the refugee crisis". *International Journal of Inclusive Education* 21 (11): 1113–1127.
- Reekmans, Karen, Catherine Roden ja Kris Nauwelaerts. 2016. "Arts and music help refugee children to learn the school language". *European Association for Practitioner Research on Improving Learning* 3: 178–187.
- Roiha, Taija. 2016. *Suomeen pakolaisina ja turvapaikanhakijoina vuosina 2011–2016 saapuneet taiteilijat*. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus.
- Scheffer, Paul. 2011. *Immigrant nations*. Cambridge: Polity Press.
- Soja, Edward. 1996. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Malden: Blackwell Publishers.
- Vision Europe 2016. *Improving the responses to the migration and refugee crisis in Europe*. Lisbon: Vision Europe Summit.
- Westerlund, Heidi, Heidi Partti ja Sidsel Karlsen. 2017. "Identity formation and agency in the diverse music classroom". Teoksessa *Handbook of Musical Identities*, toim. Raymond MacDonald, David J. Hargreaves ja Dorothy Miell. Oxford: Oxford University Press.

Katja Thomson (katja.thomson@uniarts.fi) on Taideyliopiston Sibelius-Akatemian tohtorikoulutettava, pedagogi ja muusikko.